

Üzenet a huszonkettedik századnak

vtizedek óta fejedelmeket és számtartókat temetünk. Mikes Kelemennel mondjuk, hogy amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. De most nem Illyés ment el, nem Németh László. Nem Veres Péter, akit Illyés lángelmeként búcsúztatott. És nem Nagy László. Nem Tamási Áron és nem Kós Károly, az Erdélyből kimagasló nagyok, akik mindegyikével a mi korosztályunk nem is találkozhatott, de személyes ismeretség nélkül, esetleg két-három találkozás boldogító örömeivel mindmáig érezzük Mikes Rákóczit sirató szavainak helytállóságát. Most nem ilyen fejedelem ment el, hanem a legközvetlenebb életünknek a része. Az a rész, amiért érdemes élni. A fejedelmek, akik ismerték, mind maguk közé sorolták, noha magukat ők se tartották fejedelemnek. De benne keresték a vigaszt. Vigaszt irodalomra és nemzetre egyaránt. Vigaszt a baj ellen a bajban.

Illyésék, Kós Károlyék „behajózásakor” nekünk, az itt maradóknak volt rá szükségünk, hogy legalább akkor, amikor már nem háríthatták el vallomástevő ragaszkodásunkat, a jövő mindig ködös reményeit ráfuggesszük az ő megszolgált hatalmasságukra. Fejedelmeket és számtartókat, a mindannyiunkat védő pajzs hordozóit temettük rendre. Színészeket, rendezőket, filmeseket és tudósokat is. Én még politikust is tudok, akinek megrendítő volt a távozása. Sütő András is így tudta, s mindvégig megmaradt ebben a meggyőződésében. S ha már nemzedékünk tragédiáiban ott tartunk, ahol, a klasszikussá nőtt Nagy Gáspár nevét is így és itt kell említenem.

Sütő András ember volt. Minden gondolatában, minden cselekedetében és minden viszonyában. Az emberi hűség példája. Ember volt azzal a nyomasztó teherrel, hogy megkapta a tehetség minden súlyát: az erkölcsit is. Elsősorban magára értette, hogy ott kezdődik az ember, ahol – egyik fogalmazásban – összetéveszti magát az ügyvel – a másik és talán végérvényesebb pontosításban –, összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották. Erről szólt az élete. Ez az ügyvállalás volt a programja. Bizonyosság rá, hogy nemcsak a halál, sokkal inkább a közös életfelfogás hozza közel Nagy Gáspárhoz. Az az élet, amit magatartásként élünk meg.

Nagy Gáspár tudott hősi verseket írni. De nála szerényebb embert keveset látunk. Hősi volt a vállalása olyan időkben, amikor a következményekről csak a feltettünk való világban lehettek elképzelések. Hős volt, de senkit nem állított volna a csatamezők első sorába. Ő maga sem akart hős lenni. Épp úgy, ahogy idősebb barátja, Sütő András sem volt a korábbi értelmű fejedelem.

Sütő András valóban megcselekedte, amit megkövetelt a haza; megcselekedte, amit Szent Istvántól Bethlen Gáborig királyok és fejedelmek róttak rá, mégsem tett sem-

miféle koronát a saját fejére. A legegyszerűbb ok, hogy közvetlen elődei, Tamási Áronék sem tettek koronát a maguk fejére. Ebből is látszik, hogy kiket tekintett valódi elődeinek. Utat Erdélyben akkor kellett választania, amikor mára jórészt elfelejtett vezetők irodalmi generalisszimuszoknak számítottak. A hűvös józan ész törvényei szerint őket lett volna hasznos követni. De nem ezt tette. Még féltékenyen epés bírálói se állítják, hogy sok időt töltött volna a divatos proletkult útvesztőiben.

Szinte már indulásakor észrevette, hogy minden valódi elődje egy olyan időnek volt a korszak-meghatározó személyisége, amely korról azt lehetett gondolni, hogy rosszabb nem jöhet utána, mert a legrosszabbnak az alján vagyunk. Sütő András nemcsak meglátta, de ki is merte mondani, hogy azóta a haza a magasban igaz és teremtő illyési álma alá kerültünk, abba a hazába, amelynek a neve: haza a mélyben. Ebben a mélységben már nemcsak bölcs megfontolásból, a néppel fizikailag is azonosuló szeretetből nem vállalhat fejedelemséget senki, hanem azért sem, mert nincs értelme. Itt már nem a minden egész eltörött zseniális felismeréséről van szó, hanem arról, hogy szinte minden elveszett. Arról az Adyt is kényserűen kiigazító felismerésről, hogy messze még a feltámadás.

Ady rémlátó utolsó erdélyi szavai után hatvan-hetven-nyolcvan év múltán Sütő Andrásnak azt kellett látnia, hogy nemcsak a pusztakamarási omlás válik véglegessé, hanem tömbökből is lehet szórvány, ősi magyar városokból kisebbség. Nemcsak a marosszentimrei templom veszíti el még a papját is, hanem gyógyíthatatlanul sérül az a szellemi erő, amely öntudatot adott a végzet előtt fehér zászlókkal álló trianoni magyarságnak. Ebben a helyzetben teremtett új gondolkodási és viselkedési mintát. Nem azt mondta, hogy nincs feltámadás, hanem azt, hogy még messze van. Könyvvel, gyertyával, némaságra szorított szájjal is szembe tudott szállni a nagyon is kiszámíthatóval. Ő ment az élen, nem másokat küldött oda. Szakított azzal a paternalisztikus szellemi viszonyrendszerrel, amelynek valamilyen mértékben mindannyian a foglyai vagyunk. Azok is, sőt azok igazán, akik a jelentéktelenség stilizációjának vélik a műveit és erkölcsi útját is. Attól reszketnek, hogy mégiscsak ő a fejedelem. Pedig „csak” egy volt közülünk, messze fönt a magasban. Maga mondta: vannak, jönnek majd nagyobbak, eredményesebbek. Mi meg nyugodtan tehetjük mellé másik mondatát: messze van még a feltámadás. Aztán jöhet a keserű mosoly.

Ilyen keserű mosollyal olvasom a marosvásárhelyi tudatlanság Pestről megrendelt mondatait, a szerb–horváti elfogultságokat, a párizsi önfelejtés szálnalmas mutatóványait, melyek azért születnek, hogy eltakarják a Napot az égről. Mintha amikor a szemünk fölé tesszük a kezünket, mert erős a fény, nem ugyanabban a fényben látánk, amit látunk. Nehéz megérteni azokat, akiket zavar a fény, zavar a nagyság.

Emlékszem Kós Károly temetésére, és nemcsak a kalotaszegiek, a vistaiak pompás vonulására, hanem az egyetem akkor is román rektorának a búcsúszavaira: csillag hullott le Erdély egeről. Most meg, úgy érzem, Sütő András távoztával maga Erdély bilent meg az egyetemes magyarság és a világ egén. Erdélyt az *Anyám könnyű álmot ígér* írta vissza a világ csillagtérképére. A politikai memorandumok is csak azután következhetek. Király Károlyé is. Alapesszék – a Perzsáktól a Nagyenyedi fügeviráig – hozták meg az új történelemértelmezés bátorságát. Születésük pillanatában is klasszi-

kus drámák sora tette közös nemzeti élménnyé azt, amivel a politika a szabadság jelen állapotaiban se tud igazán mit kezdeni. A le- és kitiltások sora mutatta meg, hogy a világ egyik legszennesebb és legveszélyesebb diktatúrájának a lebontásában ki vállalta a legmerészebb kiállást. Ennek maradandóságát ma már csak azok vitathatják, akik akkor elfelejtettek bátrak lenni. Vagy akik nem vették észre, hogy a nagy művek betiltásai többek között azért következtek be, mert velük párhuzamosan megszülettek azok az írói-emberi tiltakozások, felszólalások és levelek, külföldre eljuttatott segélykiáltások, amelyek úgy protestáltak a romániai magyarság létveszélyében, hogy a magyarság egészének a sorsát is újrafogalmazták. Abban a formában, ami száz év múlva is érthető és kikerülhetetlen lesz.

Sütő András az utóbbi évtizedben új műfajt alakított ki. Látszólag önéletrajzot írt, de nem a magánemlékezések elfogultsági szintjén. Naplójegyzeteiben minden pontosan dokumentálva van, s ebből a dokumentációból az derül ki, hogy nem a pillanat ösztöne dolgozott benne. Szinte mérnöki eltökéltséggel és tudatossággal építette fel nemzetmentő lépéseit. Majdnem halálos kimenetelű megveretésének nemcsak tragikus értelme van, hanem visszaigazolási jelentősége is: a magyarellenes többség ezt a következetességet nem tudta neki megbocsátani. Itt van az óriási dimenziókülönbség, amikor valakik ezt az atrocitást csupán a felheccelt román hordáknak tulajdonítják, és semmi összefüggést nem látnak a magyar ügyek más természetű lesajnálásával akár az „anyaországban”, akár a világ más magyarérintettségű pontjain. Sütő András szemléletében a magyar gondolkodás nem önmagáért való, és nem is lehet kiszakítani a folyó történelem áramából. Magyar írónak addig kell vállalnia a nemzeti küldetést, amíg népének nem lesz jobb történelme. Amíg nem fosztják meg attól, amivel azonos.

Ady, Németh László, Illyés Gyula, Kós Károly, Tamási Áron gondolkodásának a folytatása ez. És részben az is folytatás, ahogyan embereket mentett. Nagyokat, kicsiket, közepeseket egyaránt. Ha lenne ilyen: egy református szárnyas oltáron Csoóri Sándor portréját rajzolhatnánk mellé. A tiltások letörésével Tamásit Sütő András vitte vissza az erdélyi irodalomba. Ő védte Kemény Jánost, Bartis Ferencet, Török Lászlót... A legutóbbi időkig ő kapkodta el a nyilakat, ha Asztalost vagy Horváth Istvánt kétségbe akarták vonni. Ő tiltakozott a legmagasabb fórumokon Sinkovits Imréné Nemzeti Színházának megaláztatása miatt. Ő siratta az ebbe belerokkant Sík Ferencet... Még értem és miattam is szólt, ha bántottak. Semmi hatalma nem volt, mégis maga volt a hatalom. A minőség hatalma.

Láttam őt magyar köztársasági elnökkel, láttam a pusztakamarási román szomszédokkal, aki megakadályozta, hogy szülei házát fölgyújtsák, láttam színházi bemutatók után Kolozsvárott Horváth Arany lakásán Harag Györggyel és az erdélyi, magyarországi értelmiség kiválóságaival, akiknek a multságához primásként hozzázongorázott. Láttam Pesten Sinkovitscsal, Agárdy Gáborral, Czine Mihállyal, Ablonczy Lászlóval, Debrecenben Görömbei Andrással, Cs. Nagy Ibo-lyával, Márkus Bélával, és láttam Sikaszóban erdei munkásokkal... Hányszor, de hányszor ültünk együtt Csoóri Sándorral, Dobos Lászlóval! Mindenütt egyforma volt. Még a halálos ágyáról is biztató, jó mondatokat üzent általam olyan poli-

tikusoknak, akiket maga is hívhatott volna, de azt már nem érezte illetékességi körébe tartozónak.

Ez volt az ő fő minősége: segíteni, de nem személyes főhajtásokért.

Halála után behívtak néhány televízióba emlékezni rá. Az egyikben baráti emlékekre, szinte csak azokra voltak kíváncsiak. A fentebbiekből talán látszik, hogy vannak ilyenek. De ezekből csak az a lényeges, hogy mindenkor és minden körülményben ugyanolyan volt. „Ne legyünk egymás csapdái, hálói. Ne legyünk tuskék egymás oldalában, és por és homok egymás szemében. S ne gondoljuk magunkról, hogy mi fogjuk a földet hajózhatóvá, a tengert gyalog járhatóvá tenni.” Ez a visszafogottság az, amiről beszélnünk kellene. Ennek a mély értelméről, a megfogalmazott igazság legyőzhetetlenségéről.

Nehéz nem gondolni arra, hogy Sütő András halálával nem egy életút és életmű zárult le, hanem egy történelmi és irodalomtörténeti korszak, amely Adyval kezdődött a XX. század elején, és mára nagyon megfogyatkozott az óriásokban, a méltó továbbvivőkben. Ő mondta, hogy jönnek nagyobbak... Ha nem láthattuk volna közvetlen közletről, hogy legjobb szellemi barátaival milyen mélységekből repült fel lőtt lábú madárként, azt hihetnénk, gyarló ez a remény. De hátha mégis termékenyül a mag. Hátha mégis megtartó lesz az a nyelv, amelyen a szavak fejedelemségében írt, s az utódok is belátják, hogy a mai magyar irodalomból leginkább ő mondhatta, hogy nyelvében él a nemzet. Hátha mégis termékenyül az a magatartás, amelyet acsargó, gyűlölködő korszakokban az oroszlánszelídítők mindenre figyelő nyugalmaival kialakított magának.

Sütő András üzenet lehet a XXII. századnak, hogy ilyen ember és ilyen magyar is élt közöttünk. ❀

A Hítel februári számának szerzői

<i>Ablonczy László</i> (1945) Budapest	<i>Farkas Árpád</i> (1944)	<i>N. Pál József</i> (1957) Nógrád
<i>Alföldy Jenő</i> (1939) Kecskemét	Sepsiszentgyörgy	<i>Olasz Sándor</i> (1949) Szeged
<i>Bágyoni Szabó István</i> (1941)	<i>Gál Sándor</i> (1937) Kassa	<i>Pálfi G. István</i> (1945) Budapest
Budapest	<i>Görömbei András</i> (1945) Debrecen	<i>Pasztercsák Ágnes</i> Debrecen
<i>Bertha Zoltán</i> (1955) Debrecen	<i>Illyés Mária</i> Budapest	<i>Pécsi Györgyi</i> (1958) Budapest
<i>Bogdán László</i> (1948)	<i>Jánosi Zoltán</i> (1954) Nyíregyháza	<i>Sütő András</i> (1927–2006)
Sepsiszentgyörgy	<i>Kincses Elemér</i> (1946)	<i>Sylvester Lajos</i> (1934)
<i>Cs. Nagy Ibolya</i> (1946) Debrecen	Marosvásárhely	Sepsiszentgyörgy
<i>Csoóri Sándor</i> (1930) Üröm	<i>Ködöböcz Gábor</i> (1959) Eger	<i>Szokolczay Lajos</i> (1941) Budapest
<i>Dobos László</i> (1930) Pozsony	<i>Lászlóffy Aladár</i> (1937) Kolozsvár	<i>Tamás Menyhért</i> (1940)
<i>Döbrentei Kornél</i> (1946)	<i>Márkus Béla</i> (1945) Debrecen	Budapest
Budapest	<i>Nagy Gábor</i> (1972) Vasszécseny	<i>Tamási Áron</i> (1897–1966)
<i>Ekler Andrea</i> (1971) Budapest	<i>Nagy Gáspár</i> (†2007)	<i>Tornai József</i> (1927) Budapest
<i>Elek Tibor</i> (1962) Gyula	<i>Nagy Pál</i> (1924) Marosvásárhely	<i>Vetési László</i> (1953) Kolozsvár